

Budapestre vonatkozó ujságcikkek

Szerző: *Dömötör István.*

Cím: *A régi Pest.*

Forrás:

Új Budapest.

Bp.

1922. 2. 8.

(Hely)

(Idő)

(Köt. v. füz.)

(Oldal)

Osztályozás

Tárgy

791.3

Hely

Idő

"1922"

Személy

Helyszám

A régi Pest Kultúra akták közt

Aloys Schmidt aus Tyrol, engedélyért folyamodik Pest város uraihoz, hogy a kardnyelők és hintások területén, a városligetben házikót építhessen. Mint ő mondja szép lassan, tollhegygel irt papíron eine Hütte, ahol a nagyérdemű közönségnek, e nem hochgeehrten Publikum, mindenféle természeti ritkaságokat fog bemutatni Eljabetha Schmidt. Többek közt itt látható a nagy egyiptusi krokodill, „über der sogenannten Menschenfresser“, melynek elfogása a Nilus árjában történt aztán „Das Armadillo, der Feind des Krokodills“ a nagy delfin, „das ist der größte Raubfisch“, különböző külföldi madarak és háziállat-ritkaságok, „Die große Negerchlange, die von verschiedenen Farben ist, die ihren Aufenthalt in Amerika hat, und von den Negern vergöttet wird“, valamint Aloys Schmidt összes varázslataival, a korzikai esodalóval amely számolni tud s lábával topogja ki, hány óra van s hány éves valaki.

A művészt, Tyrolból, szinte látjuk, amint vörös bengáli tüzet gyújt s nyulának kigyóember-testéhez tapadó zöld trikóban meghajtja magát, az első helyen harméne krajcárért, vidám pestieknek nyári vasárnap délután. A trükk, amellyel bal lábát könnyen és kacéran fejeig emeli, poharat tart homlokán s fekete függöny előtt — changez passez — fehér csontvázaikat zörget, ma bizonyára bármely kis vidéki mezőváros piacán se volna módfelett imponáló. De akkor 1815 van, s ezernyolcszázttizenötben a bécsi színésznőket budai mágnások foglalták le maguknak, a vidám pestiek pedig nagyrészt megeőgszenek szellős sátrak sok pirosítót használó hőseivel. A polgári műveltség tőlünk százévre eső kulisszái közt ez is egy adat: Aloys Schmidt a művész, bűvész, aki hogy eszedálatos dolgait egy alkalmas cirkuszi helyiségben

végezhesse, erre kér szives engedelmet, kellő tisztelttel, mit Hochachtungsvoll irt folyamodásban, mellekelve a mutatónyos ház naiv, játékos rajzát. S itt van a dolog bennünket érdeklő része, hogy ezt az éppen nem klasszikus izü bódét is azoktól kéri, — helyesebben hogy nem is kérhette másoktól — akik a századeleji Pest építészeti sorsát intézték, házak, kis parkok, utcák tervei fölött döntöttek, nem a hivatali aktagyártó lélekkel, hanem művészek szemével. Élükön a herceg *József* nádor s a polgár *Lechner* József. „Die Vertheuerungs-Kommission“. A szépítési bizottság.

A fővárosi mérnökség leveles-tárában a beamterpor s feledés polcain sok behajtott s számozott papíros, akta van abból az időből, amikor Pesten még petróleum égett, a köveken komor bakterek kopogtak, köpenyük alatt a bárdot, sarkuk mögött árnyékukat, mint valami félelmes szárnyat cipelve magukkal vigyáztak az erkölcsre s a holdas, kékfényű esőndben hosszan, ma már csak operában hallható hangon, kiáltották az éjjelt. Az aktákban (a nyelvük német alattuk nem műépítész van, hanem Ingenieur vagy Baumeister) tervek: alaprajzok, metszetek, homlokzatok. Részben fölépült (s azóta lebontott), részben csak papíron maradt százéves ideák, amelyeken már némi patinát kapott az ablakok és árnyékot jező indiai tuss, a párkányok vékony metsző vonala a tetőt és falakat fedő rózsaszín festék. Házak, egy- és kétemeletesek. Kis házak, nagy házak, amelyek úgy amint vannak, önmagukban, mint rajzok is szépek. Pontosak, gondosak, szigorúak. Odaadással, azzal a türelemmel készültek, amellyel ebben a korban tudós vargák is kész kaligrafia gyanánt irták le nevüket. Kedvesek, tiszták és ünnepélyesek, mint egy fodrok rengetegébe öltözött fehér nemzetes asszony a régi pesti korszón, a barátok temploma előtt. Az ember nézi őket, s leolvassa róluk a rajzoló komo'y

arcát, ráncolt homlokát, amellyel a pemzlit százszor megtörölte s a körzöt roppant vigyázva tartotta kezében. Az ember nézi őket s ifjúkorára gondol. A rajzokra, melyeket ifjúkorában csinált, s aztán félve s mégis boldogan tett ki a vizsgán, a közpénzből vásárolt osztályfőnöki csokor mellé.

Az akták bizonyára nem alkalmas témák költői beszélgetésre, sőt akta és költő annyi mint sorsharag. Ez akták s a beléjük helyezett tervek számára több szimpátiát kérünk a rendsnél. Mert csak tőlünk függ, hogy e heverő iratesomók ne legyenek rideg hivatali cédulák, hogy sűrű soraik mögül kivessen valamit abból a lángból, ami a század elején egy-némely, a város határán tuljárt emberekben égett, akikre csakugyan ráillett az a szó, hogy pesti álmódók. Csak tőlünk függ, polgártárs, hogy ezek a hatalmas fölöslegesnek tekinthető dolgok fontosak legyenek, míhelyt a fejlődésnek már elhullott, de annak idején szervesen az eleven életbe fogódzó darabjait látjuk bennük. Hogy eltegyük őket, nem azzal a hajlammal, amely régi dolgokat azért konzervál, hogy velük ujakat megállítson, hanem azzal a köszöntéssel, amely kijár minden törekvésnek, amely a maga jelenét szolgálva, voltaképp mindig jövőt épít. Főleg pedig akkor tegyük el, amikor semmink sincs, alig van valamink. Amikor Pest csak papíron nem az ősnélküliség városa.

Az akták közt van egy vastag csomó, egész kötet: a dátuma 1806, az aláírója, proponálója *Joannes Boráros judex*, s egy *planum Hildianum*-ról van benne szó. Hild-féle tervről, amely színház és vigadó akart lenni a Duna partján. Arányaiiban, jelentkezésében a korbéli igényeket fölötte kielégítő, amelyből nem lett ugyan semmi, jó időbe telt, amíg később Pollák Mihály fogalmazása szerint megvalósult, de benne már Széchényi György és István, József nádor s a Rottenbillerék városa törekszik, hogy el-

érje, sőt elkerülje hegyen álló arisztokratább szomszédját, Budát. Ez a terv is egy ugrás Európa felé, mint ahogy nemcsak a magyar népdalnak, e város fejlődésének is mindvégig ez a karakterisztikonja. A XVIII. század végéig például kövér juhok legelnek Pest belterületén, a város — száz évvel a török uralom után — még csupa falu, ahová a gróf legfeljebb lovát köti, amikor jön egy grand seigneur életű idegen. Grassalkovich s a szolid és disztelen miliőbe Versailles-stilü palotát állit. A Mária Teréziáért rajongó térdharisnyás herceg ugyanezt megtehetné volna Bécsben, s ha másért nem, ezért okvetlen némi hálával kell gondolni rá. Mellettünk döntő, gáláns gesztussal ugyanis példát adott, hogy így kell építeni és lakni Pesten s a század végén csakugyan szép sorjában kelnek ki vidéki kastélyok urainak téli szállásai, a juhokat kitelepíti egy szigoru hatósági rendelet s a mezei idill jegyében élő Pesten megvannak, máról-holnapra jönnek a mai nagy várossá alakulás első tényei. Némely írók úgy nevezik, hogy mindez „varázsütésre“ történt, s ha a szót nem is fogadjuk el, hogy az a negyven-ötven év, amellyel Pest a XVIII. század végéről befordul a tizenkilencedikbe, a város térképét hosszú mozdulatlanóság után, gyors és szerencsés, magyart jellemző tempóval cseréli ki. Lerakja vonalait a rákövetkező két generáció városának, amely ha később, jó időt át, mai napokig a tévedések egész vigjátékával épült, ez nem az ő egükön levő folt, akik hogy a várost mily szépen kezdték, elég benézni a néhány megmaradt belvárosi utcán, vagy a régi rakparton, hanem: szépségfolt azokon, akik, a „Szépépitési bizottmány“ egy kései, homoru tükörrre eső vetülete: a Közmunkák Tanácsa.

Ezek a tizenkilencedik század elejéről származó tervek nekünk egy kezdőlvő városművészeti technikai kultura őrzői, akár egy Bacsányi-vers, Kazinczy-levél az irodalomban, vagy felsőbüki Nagy

Pál-beszéd a pozsonyi diétán. Amint az irodalom közösséget tartott a kort mozgató európai eszmeáramlattal, a technikai, építészeti kulturában is visszapereg az idők keresgélése, sablonja, izlése, divatja. A görögösködés: ez az a nagy ritmus, amely Párisból, a börze s Madelaine-templom sarkából indulva hozzánk is ér s megesendül a Nemzeti Múzeum- és Lloyd-épület frontján, A bájtelki nőről íródo szonett, az epigramm, a hellén istenek dicséretétől zengő óda s Pollák Mihály építőstilusa közt nem nehéz észrevenni kapcsolatot. Az irodalom hamarabb hagyja ott a felhőkben fénylő olimposzt, mint az architektura, amelyben a görög és római uralmát meghosszabbítja, amikor a szigonyt tartó meztelen atléta, a gyümöleszfűzér, az architráv, dór oszlop és szalagpárkány a paloták homlokzatáról lekerül lakóházakra, s a láthatáron feltűnik a piros egészségű, természetes Herr Biedermayer und Kraxelhuber. Különbség az is, hogy míg az irodalom a köleszöngött nyugati formát és felfogást átolvasztja a magyar lelkület egyre fejlődőbb hőfokát mutató kultúra kohójában — az építészetben, legalább formailag, bizonyos lokális, pesti iz már nehezebben konstatálható. Aminek nyilván egyik oka, hogy az irodalom, ha vékony erekkel is, de Ányos Pál és Kármánokon át visszavisz Pázmány Péterig, irodalmi köztudat és iskolázás van, technikai érdeklődés művészeti kultúra nincs, s aki hangosan beszél róla, — mint Széchényi István — az röviden még: angol. Hild, Pollák, Weber, Kaszeli és társaik százéves tervein, ha messziről párisi, valójában közvetlenül bécsi szűrőn át idekerült stilus él, ami azonban nem jelenti, hogy ne hordják valami kedves szépség jegyét, ne irigye-
jük tőlük, hogy formanyelvük szinte familiáris közösségben tartja őket össze, s ne gondoljunk rájuk, a régi Pest lelkes kőműveseire való emlékezés örömeivel.

Dömötör István.